

Analiza koncepta „aktivne zaštite graditeljskog nasljeđa” kroz institucionalni okvir URBS-a

Analysis of the Concept of “Active Approach to Architectural Heritage” through the Institutional Framework of URBS

PRILOZI POVIJESTI UMJETNIČKIH INSTITUCIJA U DALMACIJI | CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF ART INSTITUTIONS IN DALMATIA

PRETHODNO PRIOPĆENJE
Primljen: 5. lipnja 2023.
Prihvaćen: 13. listopada 2023.
DOI: 10.31664/zu.2023.113.08

PRELIMINARY PAPER
Received: June 5, 2023
Accepted: October 13, 2023
DOI: 10.31664/zu.2023.113.08

APSTRAKT

Ključna institucija s djelovanjem na području planiranja, urbanizma, arhitekture i konzervacije u Dalmaciji druge polovice 20. stoljeća, Urbanistički zavod Dalmacije – Split (URBS), danas više ne postoji; ugasila se uslijed radikalnih tranzicijskih okolnosti. Jednako tako, diskurs „aktivne zaštite”, koji je obilježio arhitektonsko konzerviranje nakon Drugog svjetskog rata, danas više nije aktualan. No iako su se s tranzicijom 90-ih godina 20. stoljeća izmijenile problemske i institucionalne okolnosti projektantskih struka u Hrvatskoj, ranije uspostavljena praksa oblikovala je alate struke kakve poznajemo danas, kao i formirala načine na koje razumijevamo principe izgradnje i zaštite prostora generalno. Cilj je ovog rada sagledati načine na koje u polju arhitekture razumijemo i primjenjujemo ideju zaštite, odnosno kako je teorija i praksa zaštite graditeljskog nasljeđa druge polovice 20. stoljeća oblikovala projektantska znanja i stavove na tu temu. Rad prati višedesetljetno djelovanje URBS-a od njegova osnutka 1947., fokusirajući se na vezu između prostornog planiranja i arhitektonskog konzerviranja koju je njegovao u svojem djelovanju. Detektirajući i analizirajući njihove komplementarnosti i nadopunjavanja kroz dijeljenu socijalnu preokupaciju i promišljanja o materijalnom stanju povijesnih struktura hrvatskog Jadrana, rad problematizira i evaluira tada aktualan diskurs „aktivnog pristupa graditeljskom nasljeđu”. I dok razvijeni teorijski diskurs počiva na ideji vraćanja života povijesnim jezgrama i osiguravanju njegova kontinuiteta, iskustvo prakse otkriva niz izazova implementiranja i operativnosti tih teorijskih ideja na terenu.

KLJUČNE RIJEČI

aktivna zaštita graditeljskog nasljeđa, URBS, arhitektura, arhitektonsko konzerviranje, prostorno planiranje, modernizam, turizam

SUMMARY

Built heritage is not only a valuable relic of the past, but also a dynamic platform that enables society to express, promote, and preserve its values. Similarly, when considering the protection of built heritage, it is essential to extend beyond the physical dimension and encompass the cultural, economic, ecological, and other essential immaterial aspects. The rising awareness of this multidimensional significance of built heritage in the latter part of the twentieth century encouraged interdisciplinary and international collaboration within the framework of urban and regional planning. Moreover, this collaborative framework played a pivotal role in shaping modern ideas on the protection of built heritage, which this paper analyses through the lens of architecture at both theoretical and practical levels. Following the trajectory of twentieth-century architectural conservation in Dalmatia, this article explores how its theoretical underpinnings and practical applications have shaped present-day design knowledge and values regarding this topic. What ideas about built heritage have architects inherited from the modernist generation? What values were attributed to it? And what factors influenced these values?

In the second half of the twentieth century, the Urban Planning Institute of Dalmatia — Split (URBS) played a pivotal role in the fields of urban and regional planning, urban design, architecture, and architectural conservation in Dalmatia. However, it ceased to exist due to radical transitional circumstances of the 1990s. Likewise, the discourse about an „active approach to architectural heritage” which defined post-World War II architectural conservation in Split has faded into obscurity. Despite institutional changes, the established practice has conditioned present-day design tools and principles but has also contributed to the broader comprehension of construction and conservation principles in general.

→

Marija Barović

Following URBS's trajectory from its founding in 1947 to its dissolution in 2002, this paper analyses its institutional role in integrating architectural conservation with urban planning in Dalmatia. Within this collaborative framework, driven by a shared socio-economic concern for the built heritage of the Croatian Adriatic, emerged the concept and discourse of the "active approach to architectural heritage". While its theoretical framework rested on the goal of reviving historical city cores and ensuring their vitality, practical experiences revealed the complexities of implementing this idea.

Given that the spatial issues of Croatian Adriatic still revolve around the key balance between new development and conservation, this work reassesses the often overlooked and inadequately evaluated concept and discourse of the "active approach to architectural heritage" developed in the second half of the twentieth century. In doing so, the paper brings attention to the intricate and enduring challenges of architectural conservation, emphasizing the importance of recognizing its broader socio-spatial impact.

KEYWORDS

active approach to architectural heritage, URBS, architecture, architectural conservation, spatial planning, modernism, tourism

AKTIVNA ZAŠTITA – GLOBALNI TRENDovi I LOKALNA KONZERVATORSKA PRAKSA U DALMACIJI DRUGE POLOVICE 20. STOLJEĆA

Aktivna zaštita graditeljskog nasljeđa predstavlja ideju i diskurs u arhitektonskom konzerviranju aktualan u Europi poslije Drugog svjetskog rata.¹ Termin „aktivna“ utjelovljuje cilj „aktiviranja života“ u povijesnim centrima, prvenstveno kroz planiranje suvremene funkcije povijesne cjeline. Isti pridjev „aktivna“ opisuje i težnju za aktivnom ulogom različitih subjekata u zaštiti, ne samo tradicionalne konzervatorske službe. Dakle, dvije su bitne društvene odrednice tog povijesnog perioda u arhitektonskom konzerviranju: suvremena funkcija povijesnih aglomeracija i participiraju u provedbi njezine doktrine. Ključno pitanje za evaluaciju diskursa je tako ono društveno: što se pod životom povijesne jezgre podrazumijevalo, odnosno koja je to suvremena funkcija planirana i na čiji je život ona utjecala.²

U Dalmaciji je aktivna zaštita dobila svoj specifični format, oblikovan lokalnom prostornom problematikom, društvenim uvjetima, institucionalnim ustrojstvom i pojedincima koji su je provodili.³ Iako tradicija konzervatorske misli i prakse u Dalmaciji datira još od Habsburške monarhije, konzervatorska djelatnost kakvu poznajemo danas se institucionalno i zakonodavno ustrojava nakon Drugog svjetskog rata, za vrijeme SFRJ-a.⁴ Tada u Dalmaciji dolazi do osnivanja regionalnih i lokalnih konzervatorskih ureda, osposobljava se profesionalni kadar, formiraju profesionalna udruženja, promiče znanstveni rad i uspostavlja sustav edukacije na polju konzervatorskog djelovanja. U istom tom periodu djeluje i Urbanistički zavod Dalmacije — Split, unutar kojeg se od 1955. razvija Odjel za graditeljsko nasljeđe.⁵ Osim toga, sa spomenutim Odjelom URBS-a u tijesnom simbiotskom odnosu, od svojeg osnutka 1966. djeluje i Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture. Upravo su te novouspostavljene veze i međudjelovanja predmet analize ovoga rada. Detektirajući i analizirajući uspostavljenu vezu između područja prostornog planiranja i područja konzerviranja kroz institucionalni okvir URBS-a, a na temu zajedničke preokupacije socijalnom dinamikom povijesnih cjelina hrvatskog Jadrana, ovaj članak analizira problematiku i ideaciju zaštite graditeljskog nasljeđa druge polovice 20. stoljeća prvenstveno iz urbanističke i arhitektonske perspektive.

Prostorni izazovi hrvatskog Jadrana oko kojih se razvila sama ideja i diskurs aktivne zaštite bliski su današnjim prostornim i društvenim problemima — obalna gradnja ekspandirajućeg mjerila prijeti uzurpaciji ograničenih prostornih kapaciteta povijesnih naselja; pritisak turizma fizički zagušuje povijesne cjeline smanjujući kvalitetu života, a ideje i mentalitet koji se popratno razvijaju perpetuiraju takvo stanje. Dok implikacije takve prostorne krize ukazuju na to da neke instancije u sferi prostornog planiranja i zaštite graditeljskog nasljeđa ne funkcioniraju, postavlja se pitanje kakva su bila ranija iskustva struke: kakav smo pojam zaštite graditeljskog

1

U genealogiji konzervatorske misli i prakse, „aktivna zaštita“ naziv je za period konzerviranja nakon Drugog svjetskog rata. Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, 9.

2

O temi "aktivne zaštite graditeljskog nasljeđa" nije puno pisano, posebice ne iz one analitičke i kritičke perspektive koju omogućuje vremenski odmak od perioda u kojem se diskurs razvio. Istraživanje prezentirano u ovom članku tako je ujedno i poziv za daljnju evaluaciju teme iz drugih strukovnih perspektiva, iskustvenih stajališta i primjera iz prakse izvan onih splitskih koji su u fokusu ove analize. Za razumijevanje kako se diskurs aktivne zaštite formalizirao u Splitu, a potom i manifestirao u njegovoj praksi, ovaj rad duguje zahvalu recenzentima i svim čitačima na podijeljenim komentarima, sugestijama i smjernicama. Zahvale i na komentarima sudionika konferencije Otkrivanje Dalmacije VIII "Povijest umjetničkih institucija u Dalmaciji: historiografija, ljudi, prostori, perspektive" na kojoj je ova tema ranije prezentirana.

3

„Splitski koncept intervencije u historijske centre svodi se na princip aktivne zaštite graditeljskog nasljeđa, koja — primjenom urbanističke metodologije analiza i planiranja i uvođenjem odgovarajućih suvremenih sadržaja u historijski ambijent — teži očuvanju i vraćanju života i njegova kontinuiteta u povijesnim centrima, umjesto njegovog pretvaranja u mrtve gradove muzeje, što oni nikad nisu bili.“ Matošić, „Uvodni referat“, 12.

4

Konzervatorska služba za vrijeme Habsburške, odnosno Austro-Ugarske Monarhije ustrojena je kroz okvir Carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva u Beču. Unatoč postojanju čvrstoga institucionalnog okvira, konzervatorska djelatnost bila je stvar pojedinaca, takozvanih „počasnih konzervatora“ ustrojenih po teritorijalnom principu, čiju je ulogu za teritorij Dalmacije prvi obavljao Vicko Andrić (1793. – 1866.). U prethodnom razdoblju, za vrijeme carske Austrije, briga o spomenicima u Dalmaciji povezana je s carskim interesima pa je njezino financiranje regulirano državnim i privatnim sredstvima Franje Josipa I. U okviru Povjerenstva, 1911. osnovan je Konzervatorski ured u Splitu, uz urede u Puli i Ljubljani. Osim toga, konzervatorsko djelovanje početkom stoljeća nije imalo svoj zakonodavni okvir pa se u te svrhe primjenjuju odredbe Šumarskog zakona iz 1929., a potom i Građevinskog zakona iz 1931. Čorić, „Razvojne faze i intervencijske koncepcije carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva na primjerima iz hrvatskih krajeva“, 130; Babić, „Urbana poetika Splita – protiv purifikacija“, 45; Braun, Za potrebe kolegija Zaštita graditeljskog naslijeda, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, akademska godina 2022./2023. Za vrijeme prve Jugoslavije, po mišljenju Madarića, nije napravljen nikakav sustavni pomak na području konzerviranja pa briga o kulturnom nasljeđu ostaje bez zakona i državnih organa zaštite. Zakonodavno, institucionalno i profesionalno ustrojavanje suvremene konzervacije uslijedit će tek u vrijeme SFRJ-a. Madarić, „Organizacija službe zaštite u SFRJ“, 1–2.

5

U radu se upotrebljava naziv Odjel za graditeljsko nasljeđe, iako je 1955. osnovan pod nazivom Odjel za povijest graditeljstva. Isto tako, u radu se upotrebljava naziv Urbanistički zavod Dalmacije — Split (URBS), iako se ime institucije od njezina osnutka 1947. mijenjalo ovisno o reorganizacijama povezanim s ovlastima: Urbanistički centar Dalmacije (1947.), Ured za urbanizam i regulacije (1948.), Urbanistički zavod Dalmacije (1950.), Centar za područje Dalmacije Urbanističkog instituta NRH-a (do 1953.), Urbanistički biro (1954.–1968.), Urbanistički zavod Dalmacije (od 1968.). *Bilten Urbanističkog zavoda Dalmacije — Split* 1 (1969), 2–4.

nasljeĀa naslijedili od generacije modernista; koje su joj vrijednosti pripisane; ĉime su te vrijednosti bile uvjetovane te kakva su bila iskustva implementacije takvih ideja i vrijednosti u praksi?

EFEKTI MODERNIZACIJE I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLJEĀA

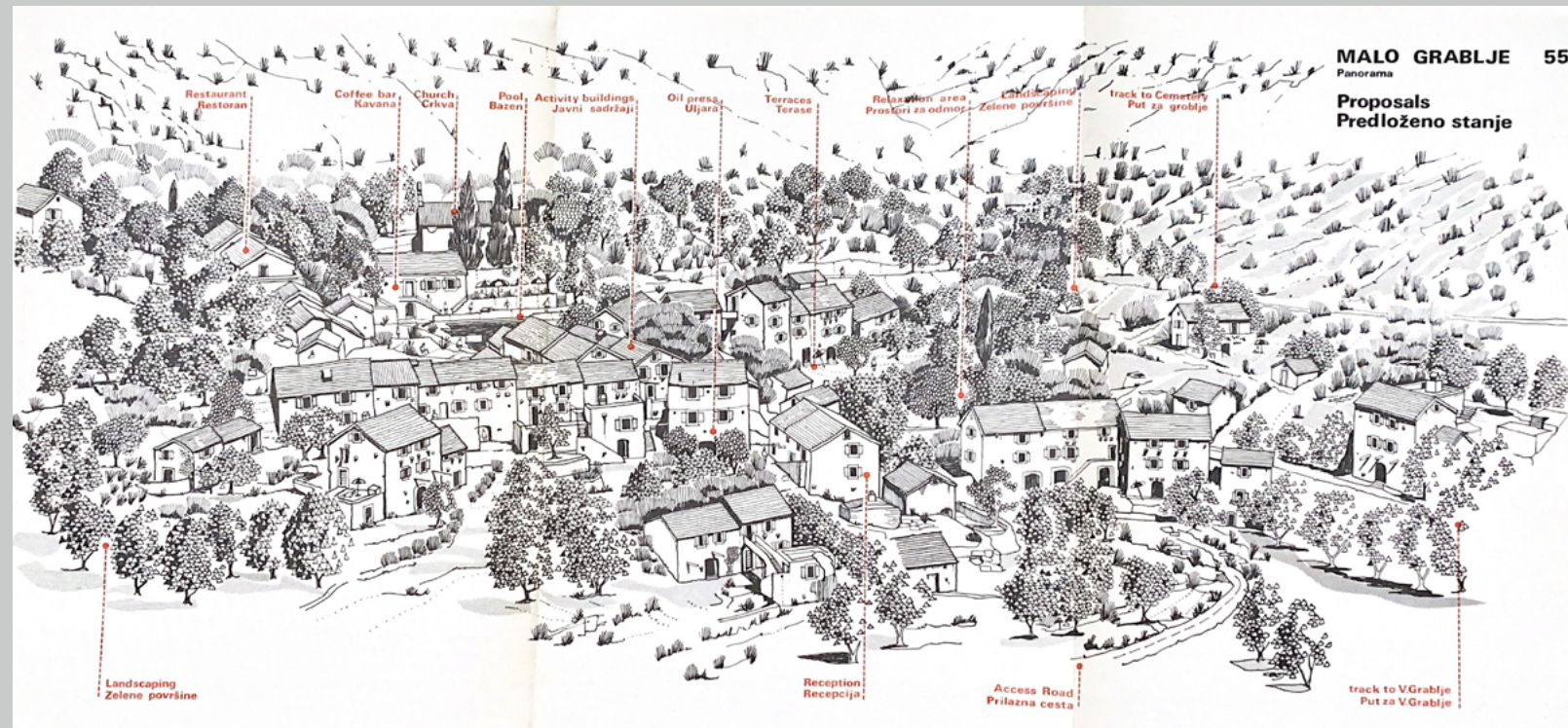
Odnos prema graditeljskom nasljeĀu središnja je tema u promišljanju i projektiranju arhitekture i urbanizma u Dalmaciji. Zbog bogatih materijalnih ostataka prošlosti i urbane konfiguracije karakteristiĉne po povijesnim aglomeracijama, graditeljsko nasljeĀe Dalmacije ĉesto poistovjećujemo s primjerna iznimne spomeniĉke, urbane, arhitektonske ili prirodne vrijednosti. Domena zaštite, meĀutim, znatno je šira i složenija od popisa zaštićene kulturne baštine.

Osvrnemo li se na povijest konzervatorske misli i prakse, uviĀamo da se konzervatorska djelatnost oblikuje kroz odnos i reakciju na odreĀenu društvenu problematiku. Drugim rijeĉima, paradigme u domeni konzervatorskog djelovanja usko su povezane s društvom i njegovim povijesnim okolnostima, dok potom specifiĉnosti u konstelaciji tih društvenih zajednica i njihovih stručnih institucija oblikuju konkretnu praksu zaštite. Za razumijevanje konzervatorske doktrine u Dalmaciji druge polovice 20. stoljeća potrebno je stoga razumjeti širi vremenski kontekst i njegove društvene fenomene.

Zaštita graditeljskog nasljeĀa druge polovice 20. stoljeća oblikuje se u kontekstu modernizacijskih procesa i njihovih efekata. Nagla urbanizacija, industrijalizacija i generalni zamah modernistiĉke gradnje predstavljali su, uz sve svoje pozitivne efekte, i novu prostornu prijetnju, posebice povijesnim aglomeracijama koje nisu zadovoljavale novi tehniĉki i higijenski standard koji je postavila arhitektonska struka. Štoviše, nova paradigma koju plasira moderna arhitektura manifestno raskida odnos s prošlošću dajući autoritet novoj arhitekturi. Uz to, razaranja poslije Drugog svjetskog rata otvorila su i pitanje naĉelnog pristupa obnovi uništenih gradskih tkiva. Sve te okolnosti rukovodile su tadašnjom uspostavom zakonske regulacije i institucionalnog sustava zaštite, kroz koje se potom oblikuje diskurs arhitektonskog konzerviranja.

Modernizacija je brojne gradove i ruralne aglomeracije istoĉne obale Jadrana zatekla s problemom degradiranih povijesnih središta. Bez adekvatnih sanitarnih i higijenskih uvjeta, povijesnim jezgrama prijetio je rizik od gubitka aktivne životne uloge. S druge strane, pritisak nove gradnje prijetio je narušavanju njihovih ambijentalnih vrijednosti, a upravo je ta njihova doživljajna dimenzija i ambijentalna specifiĉnost postala ključni ekonomski element u kontekstu tada rastućeg turizma.

Praksu zaštite graditeljskog nasljeĀa druge polovice 20. stoljeća možemo pratiti usporedno s pojavom poslijeratnoga masovnog turizma kao još jednog fenomena modernosti. Za

Sl. / Fig. 1 Vizualni prikaz revitalizacije povijesne aglomeracije Malo Grablje, Hvar. Prijedlog revitalizacije bio je sastavni dio Razvojnog plana Milne na otoku Hvaru izraĀen u sklopu Regionalnog projekta za Južni Jadran. HR-DAS-Arhiv URBS-106. „Hvar - Milna, Detaljni plan za podruĉje Pokonjeg Dola, Milne i Malog Grablja“, Projekt Južni Jadran 1969. / Visual Representation of the Revitalization of the Historical Settlement of Malo Grablje, Hvar. The proposal for revitalization was an integral part of the Development Plan for Milna on the island of Hvar, prepared as part of the Regional Project for the Southern Adriatic. HR-DAS-Arhiv URBS-106. 'Hvar-Milna, Detailed Plan for the Area of Pokonji Dol, Milna, and Malo Grablje,' Southern Adriatic Project 1969.

↑

Sl. / Fig. 2 Naslovnica ilustriranog turistiĉkog vodiĉa istoĉne obale Jadrana. Ćuĉiĉ, Jerko (ur.) *Primorje Jugoslavije — Pregled turistiĉkih i kupališnih mjesta*, 1952. / Cover of the Illustrated Tourist Guide of the Eastern Adriatic Coast. Source: Ćuĉiĉ, Jerko (ed.) *Yugoslav Littoral—Overview of Tourist and Bathing Sites*, 1952.

↑

6
Kulturni turizam tema je drugog generalnog zasjedanja ICOMOS-a u Oxfordu 1969.

7
Urry, „The Consumption of Tourism”, 129–140. „Tourism, Travel and the Modern Subject”, 141–151. „The Tourist Gaze and the Environment”, 173–192.

8
Pine, Gilmore, „Rendering Authenticity”, 45–79.

9
MacCannell, „Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings”, 589–603.

10
Babiĉ, „Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina”, 128.

11
D'Eramo, „UNESCOCIDE”, 51.

razumijevanje te isprepletene dinamike turizma i nasljeĀa, bitno je razumjeti rukovodeću logiku samog turizma gdje, na primjer, „kulturni turizam” nastaje kao svojevrsni „novi humanizam” koji ĉe osigurati ravnotežu u civilizaciji brzoga tehniĉkog razvoja omogućujući „inteligentno korištenje dokolice”.⁶ Upravo se takav vid turizma strateški navodi u razvojnim planovima takozvanih Jadranskih projekata (1967.–1972.), a za sigurno se reflektira u istodobnoj turistifikaciji i zaštiti obalnih naselja, posebice onih manjih i povijesnih (Sl. 1).

Nezanemariva je i okolnost da se uzlet turizma dogodio u formi masovne industrije koja je poduprta, izmeĀu ostalog, i time što se „slobodno vrijeme” — uz primarne životne kategorije stanovanja, rada i prometa — tada poĉelo afirmirati kao osnovna životna potreba i funkcija modernistiĉkog subjekta. Štoviše, nove mogućnosti modernizacije, transporta i medija izazvale su kontraefekt i potaknule interes modernog društva prema okruženju i vrijednostima koje su postojale ranije. Ta romantiĉna zainteresiranost društva u razvoju prema vremenu prije modernizacije motivirala je stvaranje takozvanog „turistiĉkog pogleda”, odnosno filtriranog i konstruiranog doživljaja mjesta.⁷ Upravo kulturni turizam nudi takvo iskustvo mjesta kroz uvid u njegovu prošlost, ĉesto stvarajući privid njegove vremenske *autentiĉnosti*.⁸ Kako bi se pak zadovoljila oĉekivanja turista, lokalno stanovništvo preuzima ulogu u kreiranju doživljaja „namještene autentiĉnosti”⁹ (Sl. 2). Takav ekonomski kontekst turizma formirao je nove mentalitete i poglede, poput mentaliteta *Zimmer frei* u kojem se sve promatra kroz aspekt utroška i dobitka.¹⁰ Sve te ideje konstruirale su kulturno i društveno okruženje koje ĉesto ne omogućava da izaĀemo iz zaĉaranog kruga monokulture turizma, koja fiziĉki i socijalno hendikepira prostor koji zaposjeda.

Tu vezu izmeĀu komercijalizacije i zaštite povijesnih slojeva moguće je sagledati i kroz paralelu generalnog uzleta masovnog turizma na globalnoj razini od 60-ih i uspostave UNESCO-ova Popisa svjetske baštine poĉetkom 70-ih godina 20. stoljeća. Iako turizam zasigurno ne možemo promatrati kao uzrok zaštite graditeljskog nasljeĀa, na neki mu naĉin pruža legitimitet. Naime, definirajući kriterije „izvanrednog” i „jedinstvenog znaĉaja”, UNESCO-ov status zaštite dolazi kao jamac spomenute unikatnosti i autentiĉnosti. Kako bi neko mjesto pak dobilo status zaštite, prvo se moraju dosegnuti kriteriji za autentiĉnost. Drugim rijeĉima, ta autentiĉnost se prvo mora „proizvesti”, a zatim i održavati, jer svaka nova intervencija koja prijeti narušavanju prostorno-vremenskog integriteta prostora pod zaštitom može rezultirati ukidanjem njegova statusa. Kako bi se pak zadovoljili takvi kriteriji zaštite, dolazi do formiranja mjesta ĉija je primarna funkcija ostati nepromijenjeno. To zamrzavanje mjesta u vremenu stvara takozvano „nemjesto”, s obzirom na to da ono ne može podržati socijalne promjenjivosti, što UNESCO-ovu zaštitu interpretira kao „dobronamjerni urbiĉid”.¹¹

Opisani modernizacijski procesi i njegovi raznorodni efekti koji su u Dalmaciji bili predvoĀeni industrijom turizma doveli su temu povijesnih jezgri u fokus projektantskih struka.

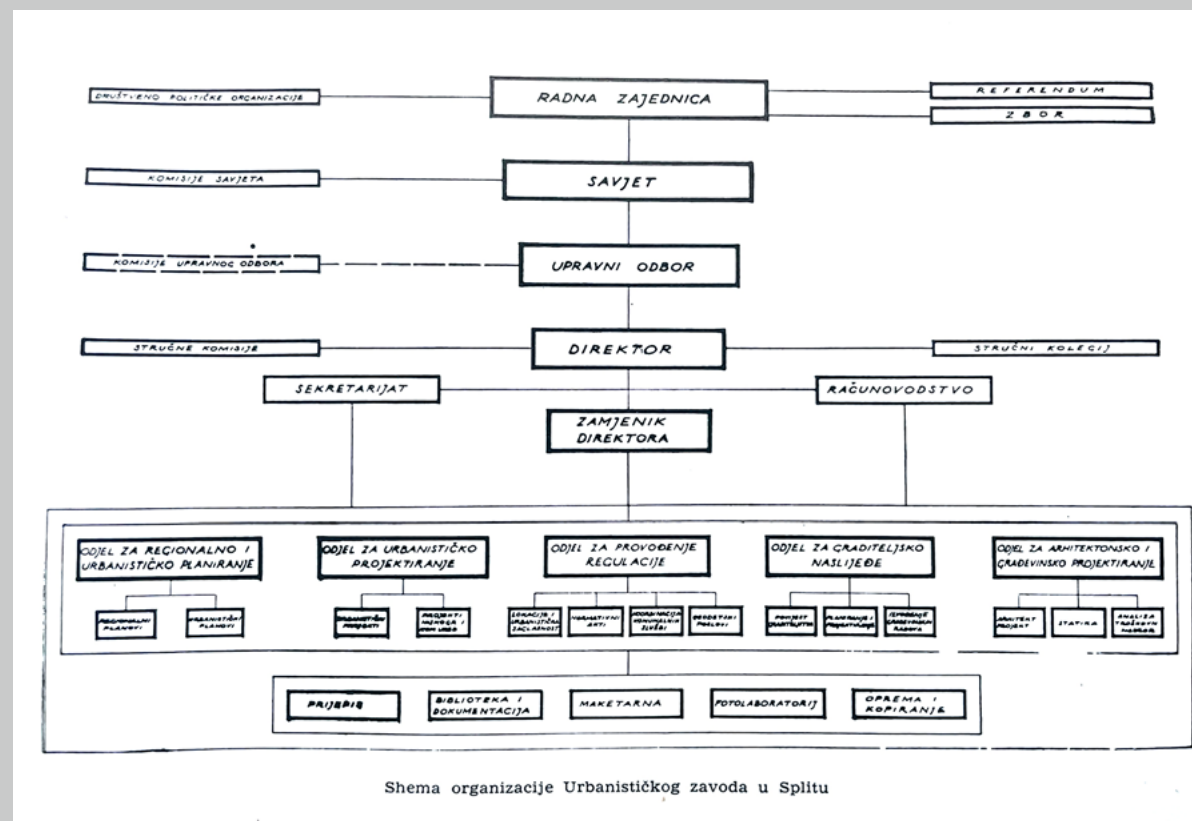
DISKURS AKTIVNE ZAŠTITE KAO REFLEKSIJA PRAKSE PROSTORNOG PLANIRANJA – PRIMJER URBS-A

Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu opisan je novom paradigmom konzerviranja u odnosu na raniju fazu takozvane „biološke zaštite“: (1) više se ne štiti samo pojedinačni objekt, već i cjelovite povijesne cjeline; (2) zaštita ne obuhvaća samo objekte iznimnih graditeljskih karakteristika, već i objekte manje estetske vrijednosti; (3) osim dotadašnje preokupacije estetskom ili tehničkom dimenzijom materijalnih ostataka prošlosti, konzervacija počinje oslovljavati socijalne i ostale aspekte graditeljskog nasljeđa; (4) osim metode konzervacije kojom se zadržavaju svi povijesni slojevi pojedinoga kulturnog dobra („biološki rast“), aktivna zaštita širi spektar dozvoljenih metoda intervencije.

Navedeno proširenje predmeta i opsega interesa konzervatorske djelatnosti moguće je objasniti i kroz tadašnje novoformirane institucionalne dinamike projektantskih struka, kao i kroz trend razmjene njihovih znanja, koji je posebice potaknut u okviru regionalnog i urbanističkog planiranja. Naime, u cilju integralnog promišljanja razvoja prostora, prostorno planiranje druge polovice 20. stoljeća postavlja okvir za interdisciplinarnu suradnju različitih struka. S druge strane, osnivanjem međunarodnih stručnih organizacija nakon Drugog svjetskog rata i njihovim rasprostranjenim i koordiniranim djelovanjem postavljena je infrastruktura za globalnu diseminaciju modernističkih ideja. Urbanistički zavod Dalmacije – Split primjer je lokalne institucije koja je podržala upravo takav interdisciplinarni i internacionalni okvir djelovanja.

Interdisciplinarnost prakticirana u URBS-u vidljiva je u njezovoj strukturalnoj organizaciji raščlanjenoj na više integralnih sastavnica, među kojima djeluje i Odjel za graditeljsko nasljeđe (sl. 3). Promotrite li se ta međudjelovanja iz perspektive promjena konzervatorske paradigme, vidljivo je da opseg konzervatorske djelatnosti počinje obuhvaćati širu problematiku društvenih, demografskih, ekonomskih, komunalnih, prometnih, ekoloških i ostalih aspekata razvoja prostora koje obuhvaća domena prostornog planiranja. Uz to, izrada dokumentacije postojećeg stanja – kao temeljna znanstveno-stručna obrada u konzervatorskoj nadležnosti – postala je nužan preduvjet i nezaobilazan korak izrade prostornih i urbanističkih planova i projekata.¹² Osim toga, prostornoplanska i urbanistička dokumentacija osigurala je temeljni zakonodavni okvir za implementaciju i provođenje konzervatorskih normi.

Tako lokalno ustrojeno institucionalno djelovanje neodvojivo je od tadašnjih međunarodnih politika. Nakon Drugog svjetskog rata, osnivanjem internacionalnih institucija poput UN-a, UNESCO-a, ICOMOS-a i ICCROM-a dolazi do diseminacije međunarodnih preporuka, rezolucija i konvencija povezanih s područjem zaštite na niz uključenih zemalja. Primjetno je tako da se glavne odrednice „aktivne zaštite“ uvelike poklapaju s „politikom zaštite i integriranoga konzerviranja“ definiranom Amsterdamskom deklaracijom 1975.¹³ Osim toga,

Shema organizacije Urbanističkog zavoda u Splitu

Sl. / Fig. 3 Shema organizacije Urbanističkog zavoda Dalmacije – Split (postavljena 1966.). *Bilten Urbanističkog zavoda Dalmacije – Split*, br. 1 (prosinac 1969.). / Organisation Scheme of the Urban Planning Institute of Dalmatia – Split (set up in 1966). *Bulletin of the Urban Planning Institute of Dalmatia – Split*, no. 1 (December 1969).

12
Zakon o prostornom uređenju i korištenju građevinskog zemljišta iz 1973. predviđa obradu spomenika u svim fazama planiranja, uključujući regionalni, općinski, urbanistički i provedbeni prostorni plan. Piplović, „Spomenici kulture u planovima prostornog uređenja Splita“, 66–71.

13
„Amsterdamska deklaracija“.

14
COI-009, COI-011, kut 6. „A proposal for an interdisciplinary research symposium Preserving Historic Urban Centers: Problems and Techniques“, 1968., 2.

15
Kolarić, „Alternativna zaštita spomeničke baštine kao činilac prostornog i društveno-ekonomskog planiranja“, 102; Matošić, „Problemi Urbanizacije“, 9–10.

16
Benić-Hlebec, „Zaštita spomenika kulture na području grada Zagreba“, 85; Špikić, „Reactions to the 1975 European architectural heritage year – the case of socialist Croatia“, 395.

17
Knežević, Venturini, Premerl, „Uvodnik“, 3.

18
Fitch, „Uloga arhitekta u zaštiti historijskih urbanih centara“, 65–76.

međunarodna je suradnja bila implementirana i provedena kroz brojne konferencije, stručne skupove i internacionalne projekte. U cilju importa stručnih znanja u SFRJ pokrenut je tako i veliki međunarodni projekt u prostornom i regionalnom planiranju nazvan Jadranski projekti (1967. – 1972.). Taj petogodišnji projekt proveden pod nadležnošću Ujedinjenih naroda mobilizirao je brojne sudionike, uspostavljajući suradnju između međunarodnih i lokalnih institucija i biroa, između ostalih i URBS-a.

Integracija konzervatorske djelatnosti u područje prostornog planiranja tako svjedoči o preklapanju područja interesa tih dviju stručnih grana, ali i domena djelovanja koje su pod njihovim autoritetom. Raniji fokus konzervatorske struke, usmjeren na povijesnoumjetnički i tehnički aspekt materijalnog stanja spomenika, sada je počeo uključivati šira pitanja. Zahtjev za reviziju te uloge može se iščitati iz Prijedloga organizacije međunarodnog Interdisciplinarnog istraživačkog simpozija: Očuvanje povijesnih urbanih središta (Split – Ljubljana, 1968.), kojim je prvo detektiran „nedostatak razumijevanja i stručnosti konzervatora u ekonomiji, sociologiji, planiranju, politici, i zakonodavstvu“. Na temelju toga, Prijedlog sugerira implementaciju novih metoda urbane analize poput „teorija lokacije“, „istraživanja tržišta“ i „analize društvenih područja“. Nakon identifikacije tih aspekata, konzervatori su mogli započeti s „osmišljavanjem programa“.¹⁴ Drugim riječima, struka je bila potaknuta na razmatranje mehanizama izvan usko fizičkih i formalnih briga.

Za razumijevanje teorijskog diskursa aktivne zaštite ključno je osvijestiti i lokalni društveni, odnosno političko-ekonomski kontekst koji je u ovom konkretnom slučaju uvjetovan jugoslavenskim društveno-ekonomskim eksperimentom, odnosno samoupravnim socijalizmom. Tadašnje je planiranje tako, uz usko stručne ciljeve, uključivalo i one društvene, koji su bili regulirani kroz format „društvenog planiranja“, kojim se nastojao regulirati odnos između društveno-ekonomskog i prostornog planiranja.¹⁵ O takvoj namjeri svjedoče brojne suradnje između struke i politike, kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj razini.¹⁶ Analogno tome, tadašnja konzervatorska praksa zasnivala se na retorici društvene participacije, zalažući se za uključivanje građana, lokalne zajednice, udruga i civilnog društva u proces upravljanja, održavanja i adaptacije graditeljskog nasljeđa. Kampanja „SOS za baštinu“ (1976./1977.) najvažniji je primjer takve inicijative.¹⁷

Uz uključivanje građana, promjene koje su zahvatile konzervatorsku djelatnost zahtijevale su edukaciju ili doškolovanje stručnjaka aktivnih u toj domeni. U cilju svladavanja osnova i teorije zaštite, inzistira se na „ponovnom odgoju“ konzervatora, implementiraju se promjene u arhitektonskom kurikulumu i osnivaju novi stručni programi.¹⁸ Poslijediplomski studij „Zaštita i revitalizacija graditeljskog nasljeđa“, koji su u Splitu 1975. pokrenuli Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilište u Splitu, ključna je kontribucija tom aspektu. U tom kontekstu nužno je spomenuti doprinos Jerka i Tomislava Marasovića, koji su svojim djelovanjem obilježili splitsku konzervatorsku scenu. Osim toga, u njezinu je sklopu

i formaliziran teorijski diskurs aktivne zaštite, prvenstveno doprinosu promišljanja teme budućnosti povijesnih jezgri, period primjene pristupa aktivne zaštite često je svjedočio praksi suprotnoj od proklamiranih principa. Upravo je Split bio poprište takvog raskoraka teorije i prakse.

OD TEORIJE DO PRAKSE – KRITIKA AKTIVNE ZAŠTITE

Unatoč iznimnom teorijskom i znanstveno-istraživačkom doprinosu promišljanja teme budućnosti povijesnih jezgri, period primjene pristupa aktivne zaštite često je svjedočio praksi suprotnoj od proklamiranih principa. Upravo je Split bio poprište takvog raskoraka teorije i prakse.

Kritika upućena operativnosti splitske konzervatorske prakse navodi da integracija konzervatorske službe u urbanističke institucije nije polučila „balans strategija konzervacije i urbanističkog planiranja”.¹⁹ Interdisciplinarnost prakticirana u okviru prostornog planiranja opisana je kao „pseudo-interdisciplinarnost” na temelju nerealnih političkih ciljeva koji su ostali nerealizirani, a problemi konzervacije neriješeni.²⁰ Politički pak narativ u arhitektonskom konzerviranju promoviran kroz jugoslavenski samoupravni model socijalizma opisan je kao „mit participacije” koji nije funkcionirao jer su povijesne jezgre nastavile biti zanemarene.²¹ Bez zadovoljavajućih pokazatelja u praksi, splitska konzervatorska teorija oštro je kritizirana kao doktrinarna.²²

Po pitanju konkretnih prostornih zahvata, kritika zauzima stav da je upravo implementacija pristupa aktivne zaštite potisnula ranije koncepte Riegla, Dvořáka i Gurlitta koji su promicali heterogenu sliku grada i zadržavanje svih postojećih slojeva gradnje.²³ Naime, odobravanjem različitih konzervatorskih pristupa, aktivna zaštita otvorila je put purifikaciji, odnosno uklanjanjima kasnijih faza i graditeljskih slojeva koji su provedeni u Splitu u prvim desetljećima druge polovice 20. stoljeća. Paradigmatski je primjer takve prakse „čišćenja” jugoistočni kvadrant Dioklecijanove palače koji se dogodio pod okriljem istraživačkog projekta koji su od 1968. do 1974. zajednički vodili URBS i američko Sveučilište Minnesota. Rušenja koja su uslijedila provedena su zbog privilegiranja antičkog sloja nad kasnijim srednjovjekovnim tkivom (stilska purifikacija) te zbog davanja prioriteta arheološkoj prezentaciji nad stambenom namjenom.²⁴ Naime, predmetnim je intervencijama srušeno desetak stambenih građevina, odnosno uništena gotovo četvrtina stambene i povijesne matrice Dioklecijanove palače. Provedba tih zahvata nužno je implicirala deložaciju stanovnika, odnosno dokidanje stambene namjene u Palači. Socijalni efekti provedenih prostornih intervencija najvećim su dijelom pridonijeli deaktivaciji povijesne jezgre, a potom i dali negativan pečat poslijeratnoj praksi aktivne zaštite. Ključno pitanje koje ovaj primjer otvara jest

s kojom je funkcijom modernistička praksa aktivne zaštite pokušala oživjeti povijesni centar ako ne onom stambenom.

Pojedinačni primjer koji nudi uvid u problematiku određivanja namjene u povijesnoj jezgri Splita jest asanacija Palače kraj Zlatnih vrata čijom je obnovom zatečena stambena građevina privedena programskim potrebama Radničkog sveučilišta. U ovom konkretnom slučaju iskazana potreba za nužnošću fizičke obnove „najzapuštenijeg stambenog područja grada” poslužila je kao osnova za iseljenje stanovnika iz stambene građevine.²⁵ Tim preduvjetom omogućena je rekonstrukcija ranijih slojeva građevine, kao i prostorna reorganizacija građevine u svrhu prenamjene stambenog sklopa u društvenu namjenu. Međutim, planiranjem Radničkog sveučilišta u povijesnoj matrici Dioklecijanove palače stvorena je nova programska točka kojoj gravitira stanovništvo šire gradske periferije. Drugim riječima, uvođenjem programa gradskog značaja u povijesno tkivo integriralo je povijesnu jezgru u šire funkcioniranje grada, a sve pod cijenu lokalnog stanovništva koje se bilo primorano iseliti.

Razlog zašto se konkretni zahvati modernističke prakse konzerviranja nisu vodili rehabilitacijom stanovanja u povijesnoj jezgri može se objasniti time što je moderni život postavio novi standard stanovanja pa je većina objekata gustoga povijesnog tkiva bez adekvatnih sanitarnih uvjeta predstavljala manje vrijedan stambeni fond. Naime, u kontekstu moderne arhitekture, primat je dan životu u higijenskim uvjetima radije nego statusu zaštite.²⁶ Uz građevinsko-tehničku degradaciju, problemi socijalne prirode jednako su tako narušavali predodžbu povijesne jezgre.²⁷ Nerijetko je zbog toga stanovništvo derutnih povijesnih centara bilo oslovljavano kao „neurbanizirano” i „necivilizirano”.²⁸ Svi ti čimbenici doveli su izvorno stanovništvo u obespravljen položaj, što je potom vodilo njihovu izmještanju ili iseljavanju.

Odlazak stanovništva iz povijesne jezgre, s druge strane, bio je potaknut tadašnjom stambenom politikom koja je nastojala osigurati nove stambene kapacitete modernističkog standarda građene na gradskoj periferiji.²⁹ Štoviše, poslijeratni trend migracija u novoplanirana stambena naselja potaknuo je iseljavanje dobrostojećeg sloja društva iz povijesnih aglomeracija, u koje je potom useljavao siromašniji sloj društva perpetuirajući time stanje zapuštenosti povijesnih jezgri.

Odumiranje povijesnih aglomeracija deaktivacijom njihove stambene funkcije kontinuirani je problem povijesnih jezgri povezanih s geografskom i urbanom konfiguracijom hrvatskog Jadrana. Štoviše, moguće ga je pratiti kroz različite političke i ekonomske sustave. Tijekom socijalizma ta je pojava generalno pripisana deagrarizaciji i industrijalizaciji kao modernističkim fenomenima *par excellence* praćeni-ma urbanizacijom koja je dalje pokretala iseljavanje stanovništva iz povijesnih aglomeracija u novoizgrađena naselja. Danas se ista kriza povijesnih jezgri generalno povezuje s deindustrijalizacijom i propadanjem realne proizvodnje, koje su pak otvorile urbani centar monokulturi turizma. Naime, aktualni trend okupacije gradskih centara u turističke

19

Šverko, *Grad (ni)je kuća*, 99.

20

Belamarić, „Sjaj i bijeda naše baštine”.

21

Špikić, „Reactions to the 1975 European architectural heritage year — the case of socialist Croatia”, 391.

22

Sapunar, „Geneza propadanja povijesne jezgre Splita i provedbeni urbanistički plan”, 228–253.

23

Špikić, „Reactions to the 1975 European architectural heritage year — the case of socialist Croatia”, 392.

24

Babić, „Urbana poetika Splita — protiv purifikacija”, 49; Babić, „Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina”, 115.

25

Marasović, Marasović, „Palača kraj Zlatnih vrata u Splitu — Novootkriveni rad Jurja Dalmatinca ili njegove radionice”, 61.

26

CIAM-ova Atenska povelja (1933., objavljenja 1943.) afirmira zaštitu povijesne prostorne cjeline, ali i dalje zadržava mogućnost njezina rušenja ako je riječ o „slamu”, a sve kako bi se ostvarili higijenski uvjeti i oslobodile javne površine (točke 67. i 69.).

27

Sociolog i djelatnik URBS-a Slobodan Bjelajac piše o povijesnim jezgrama kroz problematiku socijalne strukture. Zbog „visoke koncentracije socijalno-patoloških pojava” predio Palače oslovljava „slamom”. Bjelajac, „Socijalne karakteristike splitske povijesne jezgre”, 64. Dio povijesne jezgre Palače dobio je naziv Get označavajući „zloglasnu i siromašnu četvrt s deklasiranim stanovništvom”. Babić, „Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina”.

28

Kečkemet, „Neki problemi u vezi s obnovom i namjenom građevina u povijesnim gradskim središtima”, 151.

29

Direktivni urbanistički plan Splita donesen 1951. zapravo predviđa reduciranje broja stanovnika unutar Palače. Pervan, „Direktivni urbanistički plan iz 1951. godine”, 44.

svrhe potiče špekulacije nekretninama, turističku komercijalizaciju i generalno povećanje troškova života, što ponovno rezultira izmještanjem lokalnog stanovništva. Kontinuirano postojanje istog problema povijesnih jezgri kroz različite društveno-političke i diskurzivne okolnosti upućuje na svojevrsnu paradoksalnost i suvremenu kompleksnost zaštite graditeljskog nasljeđa. Uostalom, to potvrđuju i iskustva onih koji su doživjeli praksu unutar različitih sustava i institucionalnih okvira djelovanja.³⁰ Kontinuirana prisutnost iste sociološko-prostorne problematike aktiviranja povijesnih naselja otvara pitanje utjecaja diskursa aktivne zaštite na projektantsku struku kakvu poznajemo danas, u cilju evaluacije raspoloživih alata kojima pristupamo navedenim izazovima.

IMPLIKACIJE AKTIVNOG PRISTUPA GRADITELJSKOM NASLJEĐU NA ARHITEKTURU

Unatoč postojećim kritikama učinkovitosti interdisciplinarnog djelovanja prakticiranog u okviru prostornog planiranja, neosporno je da je ta modernistička praksa potaknula razmjenu ideja i znanja u svim strukovnim smjerovima. Implikacije konzervatorskog djelovanja u tim okvirima moguće je tako pratiti i u odnosu na novonastajući okvir arhitektonskog djelovanja, na njegovo promišljanje, vrednovanje i produkciju, a prvenstveno na formaciju njegovih epistemoloških postavki.

Vrednovanje cjelovitih povijesnih aglomeracija dolazi u fokus moderne arhitekture i urbanizma upravo kroz konzervatorsku domenu. Koncept „povijesnog centra” kao novog tipa „objekta” vrijednog projektantske pažnje plasiran je zaslugom konzervatora kasnog 19. stoljeća čije je linije utjecaja u ovom kontekstu moguće pratiti kroz utjecaj austrijske i talijanske škole.³¹ U odnosu na ranija iskustva, poslijeratna konzervatorska praksa počela je formalno i sustavno regulirati cjelinu kroz „integralni proces” vrednovanja i uređenja kulturne baštine.³² Ta cjelina odnosila se na gradsku jezgru, povijesni centar, ruralnu aglomeraciju ili pejzaž, koji se tada počinju projektantski vrednovati, ali i turistički eksploatirati kroz razvojne projekte zbog njihove kulturološke i ambijentalne kvalitete te ekonomskog potencijala.

Druga postavka aktivne zaštite odnosi se na vrednovanje arhitekture skromnih estetskih vrijednosti. Naime, kao dio ranije spomenute povijesne cjeline počinju se u drugog polovici 20. stoljeća štiti i neugledne, derutne i zapuštene građevine. Konzervacija je tako, uz raniji fokus na pojedinačne spomenike „iznimne” umjetničke ili graditeljske kvalitete, uvela i novu kategoriju ili tip manje značajnoga graditeljskog fonda pod svoj autoritet. Takva postavka zaštite estetski manje značajnoga graditeljskog fonda proturječila je fundamentalnom razumijevanju arhitekture po pitanju autorstva, odnosno arhitekture kao moderne profesije koja ovlašćuje arhitekta za slobodnu kreaciju.³³ Budući da se pod aurom zaštite počinje vrednovati vernakularna arhitektura, odnosno

„arhitektura iz naroda” ili „arhitektura bez arhitekta”, vrijednosti iz domene zaštite šire spektar interpretacija toga što sve može biti arhitektura (ili predmet njezina interesa).

Jedna je od karakteristika aktivne zaštite i širenje spektra prihvatljivih metoda prostorne intervencije u povijesnoj jezgri. Iz perspektive arhitektonskog djelovanja, tu se posebno ističu metode „interpolacije” i „nove ambijentalne izgradnje” koje Marasović u svojoj knjizi *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu* definira i svrstava kao moguće metode intervencije u suvremenom pristupu graditeljskom nasljeđu. Kroz njihovu uspostavu i definiranje, konzerviranje je zapravo protegnulo svoj autoritet u domenu arhitekture, posebice po pitanju reguliranja novih arhitektonskih intervencija unutar povijesnih aglomeracija, čije implikacije u praksi potvrđuje bogata tradicija promišljanja teme odnosa starog i novog u hrvatskim arhitektonskim krugovima. Isto potvrđuje i involviranost konzervatora u brojne projektne suradnje, ali i uspješne projekte interpolacija u povijesne jezgre, između ostalih i u onaj antologijski splitski projekt arhitekta Nevena Šegvića na samom Peristilu Dioklecijanove palače.

ZAKLJUČAK

Graditeljsko nasljeđe nije samo neki vrijedni i dragocjeni relikv iz prošlosti, nego i platforma koja omogućuje društvu da prezentira, promovira i očuva svoje vrijednosti. Iz te perspektive, zaštitu graditeljskog nasljeđa nije dovoljno promatrati samo kroz prostornu dimenziju — kao sanaciju ambijenta u formalnom ili vizualnom smislu, već i kroz onu nevidljivu, koja uključuje kulturološke, društvene, ekonomske, ekološke i ostale čimbenike. Izvanjski čimbenici koji su utjecali na formiranje arhitektonskog konzerviranja druge polovice dvadesetog stoljeća danas više nisu isti, kao ni saznanja i vrijednosti koje se promiču unutar njegove domene.

Povijest zaštite graditeljskog nasljeđa druge polovice 20. stoljeća moguće je sagledati kroz perspektivu institucija koje se u to doba ustrojavaju upravo u cilju provođenja brige o nasljeđu u ime kolektivne, kulturološke ili nacionalne vrijednosti. Podređeni tim višim idejama, interesi stanovništva povijesnih jezgri stavljeni su u drugi plan. Takva hijerarhija reflektira se u zahvatima provedenima pod domenom konzervatorskog diskursa „aktivne zaštite” čiji je teorijski diskurs formaliziran u Splitu u periodu nakon Drugog svjetskog rata. Bez zadovoljavajućih rezultata u praksi, tada uspostavljena institucionalna veza između konzerviranja i planiranja u splitskom URBS-u ocijenjena je kao nedjelotvorna. Ista linija kritike upozorava da realizirani zahvati splitske konzervatorske prakse nakon 50-ih godina 20. stoljeća nisu odgovarali tada zagovaranim načelima okupljenima oko koncepta „aktivne zaštite” koji su doveli do rušenja povijesnog tkiva, purifikacija i izmještanja izvornog stanovništva. Bez postizanja željenog učinaka „aktiviranja života” povijesne jezgre, može se tako zaključiti da diskurs „aktivne zaštite” nije ni imao svoju konkretnu primjenu u splitskoj konzervatorskoj praksi, nego da se zadržao unutar dometa teorije. Podvojenost

između promoviranog i realiziranog aspekta između ostalog navodi i na zaključak da je modernistička praksa zaštite bila manipulirana specifičnim političkim okolnostima i partikularnim interesima, što je posebno bitno osvijestiti u kontekstu dinamičnih tranzicija kojima je obilježena povijest regije.

U tranziciji iz socijalizma u kapitalizam 90-ih godina, institucionalni okvir konzervatorske struke uspostavljen u drugoj polovici 20. stoljeća biva restrukturiran, što je dovelo do njegove centralizacije i urušavanja institucija poput URBS-a.³⁴ Ukinuo se i poslijediplomski studij koji je osiguravao kontinuitet edukacije i popunjavanja struke školovanim kadrom. S druge strane, neoliberalna ekonomska politika oslabila je ulogu države, čime, uz poljuljani posttranzicijski okvir struke, zaštita graditeljskog nasljeđa često biva svedena na limitirani okvir djelovanja te prepuštena tržišnim špekulacijama i privatnim interesima.

Apostrofiranjem nekadašnjeg diskursa aktivne zaštite s vremenskim i kritičkim odmakom, ovaj rad, s jedne strane, osvješćuje njegovu teorijsku kontribuciju koja leži u osnovi današnjeg projektantskog znanja, a s druge strane upućuje na svojevrsnu suvremenu kompleksnost i krhkost sustava zaštite graditeljskog nasljeđa u odnosu na izvanjske okolnosti unutar kojih se disciplina oblikuje. To je bitno osvijestiti kako bismo u suočavanju s aktualnom krizom izgrađenog okoliša mogli predvidjeti prostorne i socijalne efekte njegove zaštite te tako smanjiti razmjere manipulacija prostornim i socijalnim resursima kojima u ovom trenutku raspolazemo i za koje smo kao društvo odgovorni.

30

Na primjer, dok Joško Belamarić osporava efikasnost interdisciplinarnosti ustrojene pod čvrsto definiranim institucionalnim okvirom socijalističkog planiranja, istodobno problematizira i posttranzicijski nedostatak suradnje između konzervatora i planera uslijed rušenja te iste institucionalne strukture, centralizacije službe zaštite te posljednog slabljenja mreže i okvira stručnih suradnji. Belamarić, „Sjaj i bijeda naše baštine”. Po pitanju same uloge konzervatora, predstavnik „aktivne zaštite” Tomislav Marasović piše da je ranija „biološka zaštita”, ne dopuštajući nikakve intervencije osim konzerviranja, rezultirala „pasivnošću konzervatorske službe, koja je, preuzimajući ulogu isključivog autoriteta [...] svoje djelovanje svela na administrativnu ulogu izdavanja odobrenja ili zabrana”. Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, 9. S druge strane, povjesničar umjetnosti i arheolog Ivo Babić 2013. kritizira trenutnu konzervatorsku praksu, povezujući aktualnu krizu gubitka stambene funkcije povijesnih jezgri s današnjim „filatelističkim”, „ograničenim” i „neefikasnim” konzervatorskim pristupom koji se sveo na „sustav zabrana”. Babić, „Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina”, 115.

31

Mnoge ideje prihvaćene za vrijeme „aktivne zaštite” koncipirane su ranije. U tom smislu moguće je pratiti dvije linije utjecaja — austrijske i talijanske škole. Na primjer, koncept „povijesnog centra” razvio se kroz teorijske kontribucije austrijske škole: Alois Riegl (1858.–1905.) izjednačava kulturnu vrijednost spomenika s estetskom; Camillo Sitte (1843.–1903.) u svojoj teoriji promovira okolinu spomenika kao integralnu vrijednost samog spomenika; Reinhard Baumeister (1833.–1917.) iznosi u tom smislu postavljen koncept zoniranja. Otero-Pailos, Langdalen, Arrhenius, *Experimental Preservation*, 24. S druge strane, istaknuti predstavnik talijanske konzervatorske škole iz biološke faze Gustavo Giovannoni zalagao se za afirmaciju „minorne arhitekture”, očuvanje ambijenta koji okružuje spomenik, istodobno tolerirajući „prorjeđivanje” slojeva ako je to nužno za funkcioniranje modernog grada. Giovannonijeve teorijske zasade velikim su dijelom ugrađene u Venecijansku povelju (1964.), koja postaje doktrinarna osnova za zaštitu kulturnih dobara druge polovice 20. stoljeća. Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, 18.

32

Marasović, *Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu*, 10.

33

Otero-Pailos, „Creative agents”, ii–vii.

34

Matošić, „Urbanistički zavod Dalmacije — Split 1947.–2004. i zbrinjavanje njegova arhiva”, 369.

POPIS ARHIVSKIH IZVORA I LITERATURE
/ ARCHIVAL SOURCES AND BIBLIOGRAPHY

C01-009, C01-011: Graduate School of Design, Harvard University, Frances Loeb Library Special Collections, The Ernest Weissman Archive.

Amsterdamska deklaracija. Prijevod: Marko Špikić.

Babić, Ivo. „Urbana poetika Splita u Dioklecijanovoj palači – protiv purifikacija”. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 14/15 (1988./1989.): 43–51.

Babić, Ivo. „Povijesne jezgre dalmatinskih gradova i njihova sudbina”, 114–129. U: *Prelogova baština danas*, Zbornik Znanstvenog skupa u povodu devedesete obljetnice rođenja Milana Preloga, ur. Katarina Horvat-Levaj. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013.

Belamarić, Joško. „Sjaj i bijeda naše baštine”. *Vijenac* 160, 20. travnja 2000. <https://www.matica.hr/vijenac/160/sjaj-i-bijeda-nase-bastine-18360/> (pristupljeno 19. travnja 2023.).

Benić-Hlebec, Nada. „Zaštita spomenika kulture na području grada Zagreba”. *Arhitektura* 31, 160/161 (1977.): 84–85.

Bilten Urbanističkog zavoda Dalmacije – Split, br. 1 (1969.).

Bjelajac, Slobodan. „Socijalne karakteristike splitske povijesne jezgre”. *Arhitektura* 166+7 (1978.): 64–65.

Braun, Alan. Za potrebe kolegija Zaštita graditeljskog naslijeđa. Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, akademska godina 2022./2023.

Čorić, Franko. „Razvojne faze i intervencijske koncepcije carskog i kraljevskog Središnjeg povjerenstva na primjerima iz hrvatskih krajeva”. *Peristil* 57, (2014.): 127–135.

D’Eramo, Marco. „UNESCOIDE”. *The New Left Review*, br. 88 (2014.): 47–53.

Fitch, James M. „Uloga arhitekta u zaštiti historijskih urbanih centara”, 65–76. U: *Problemi i tehnika zaštite historijskih gradskih centara*, građa s Međunarodnog simpozija (Split 16.-18.12.1970.), ur. Tomislav Marasović. Split: Stalna konferencija gradova Jugoslavije i Urbanistički zavod Dalmacije – Split, 1970.

Kečkemet, Duško. „Neki problemi u vezi s obnovom i namjenom građevina u povijesnim gradskim središtima”, 151–154. U: *Borba za grad. Urbanističke, arhitektonske, spomeničke i ekološke teme starog i novog Splita: 1950.-1979.* Split: Društvo arhitekata Splita, Marjan tisak, 2002.

Knežević, Snješka, Venturini, Darko, Premerl, Tomislav. „Uvodnik”. *Arhitektura* 31, dvobroj „SOS za baštinu”160/161 (1977.): 3.

Kolarić, Marijan. „Alternativna zaštita spomeničke baštine kao činilac prostornog i društveno-ekonomskog planiranja”, 102–103. U: *Problemi i tehnika zaštite historijskih gradskih centara*, građa s Međunarodnog simpozija (Split 16.-18.12.1970.), ur. Tomislav Marasović. Split: Stalna konferencija gradova Jugoslavije i Urbanistički zavod Dalmacije – Split, 1970.

MacCannell, Dean. „Staged Authenticity: Arrangements of Social Space in Tourist Settings”, *American Journal of Sociology* 79, br. 3 (1973.): 589–603.

Mađarić, Vlado. „Organizacija službe zaštite u SFRJ” (1955.): 1–24. Arhiv Kabineta za teoriju arhitekture Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Marasović, Tomislav. *Aktivni pristup graditeljskom naslijeđu*. Split: Sveučilište u Splitu, Društvo konzervatora Hrvatske – Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta – Zagreb, Postdiplomski studij graditeljskog naslijeđa u Splitu, 1985.

Marasović, Tomislav. *Zaštita graditeljskog naslijeđa – Povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*. Zagreb-Split: Društvo konzervatora Hrvatske, Sveučilište u Splitu i Zagrebu, 1983.

Marasović, Jerko, Marasović, Tomislav. „Palača kraj Zlatnih vrata u Splitu – Novootkriveni rad Jurja Dalmatinca ili njegove radionice”. *Peristil* 5 (1962.): 61–70.

Matošić, Dragutin. „Problemi Urbanizacije”. URBS 1965 – 1966 (1966): 9–10.

Matošić, Dragutin. „Uvodni referat”, 10 – 13. *URBS, 25 godina urbanističke organizacije* (1973.): 10–13.

Matošić, Dragutin. „Urbanistički zavod Dalmacije 128 – Split 1947.–2004. i zbrinjavanje njegova arhiva”. *Kulturna baština* 32 (2005.): 355–376.

Muljačić, Slavko. „Urbanistički razvoj Splita i regulacijski planovi od početka 19. st do 1944. g.”. *URBS 1965 – 1966* (1966.): 25–33.

Otero-Pailos, Jorge. „Creative agents”. *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism* 3, br. 1 (2006.): ii–vii.

Otero-Pailos, Jorge, Langdalen, Erik, Arrhenius, Thordis, ur. *Experimental Preservation*. Lars Muller Publishers, 2016.

Pervan, Budimir. „Direktivni urbanistički plan iz 1951. godine”. *URBS 1965-1966* (1966.): 35–44.

Petrović, Branko. „Prijedlog za organizaciju urbanističke službe”. *Čovjek i prostor*, br. 19 (1954): 1.

Piplović, Stanko. „Spomenici kulture u planovima prostornog uređenja Splita”. *Kulturna baština* 3–4 (1975.): 66–71.

Piplović, Stanko. „Purifikacija i uređivanje istočnog temenosa Dioklecijanove palače u 19. stoljeću”. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 45, br. 1 (2019.): 377–416.

Pine, Joseph B., Gilmore, James. „Rendering Authenticity”, 45–79. „Fake, Fake It’s all Fake”, 81–89. U: *Authenticity: What Consumers Really Want*. Boston: Harvard Business School, 2007.

Sapunar, Ante. „Geneza propadanja povijesne jezgre Splita i provedbeni urbanistički plan”. *Kulturna baština* 19 (1989.): 228–253.

Špikić, Marko. „Reactions to the 1975 European architectural heritage year – the case of socialist Croatia”, 390–399. U: *A Future for Our Past. The 40th anniversary of European Architectural Heritage Year (1975–2015)*, ur. Michael S. Falser i Wilfried Lipp. Berlin: Hendrik Bäßler Verlag, 2015.

Šverko, Ana. *Grad (ni)je kuća. O dijalogu između novog i starog Splita*, Zagreb: UPI-2M Plus, 2016.

Urry, John. „The Consumption of Tourism”, 129–140, „Tourism, Travel and The Modern Subject”, 141–151, „The Tourist Gaze and the Environment”, 173–192. U: *Consuming Places*, London: Routledge, 1995.